

реликви во Константинопол според сведоштвата на западните патници од 14ти и 15ти век“ од И. Попова. Петтиот труд на А. Стрезова, ни ја презентира збирката на Петар Матеев, која е богата со интересни археолошки и историски предмети, и носи наслов „Глинени таблички, индијански лулиња и рапери: некои докази за малку познатата збирка на Петар Матеев за библиотеката Хотел (1930)“. Последниот труд од оваа целина како и на целиот зборник е оној на В. Станев, со наслов „Армијата и Бугарските партизани“ дава увид во дејствијата на бугарската армија за време на втората светска војна, како и нејзините тактики за избегнување на директното учество во битките.

Како што може да се согледа, зборникот не го обединува една историска тема, ниту еден период, туку една идеја – благодарноста кон проф. Делев и скромниот знак на внимание на неговите ученици и соработници. Токму затоа, станува збор за навистина сложен и голем потфат, а решението да се подели во соодветни целини е навистина корисно, особено ако зборникот го користи некој кој не е специјалист за сите научни области што се застапени. Но приредувачите на зборникот се справиле одлично со сите вакви предизвици. Дури, може слободно да се каже дека приредиле богата и интересна научна збирка, која целосно соодветствува на својот главен наслов.

Марија Манасиевска
Докторанд на Филозофскиот
факултет во Скопје

DOMINIQUE MUILLEZ et ZISSIS BONIAS (eds.). *Thasos. Métropole et colonies. Actes du symposium international à la mémoire de Marina Sgourou*, Thasos, 21-22 septembre 2006. Recherches franco-helléniques V. École française d'Athènes, 2017. pp. 450.

Понекогаш навистина тешко може да се појми колку бавно се движат нештата во академските кругови; показ за тоа е и големиот зборник, кој се наоѓа пред нас. Зборникот „*Тасос. Метропола и колонии*“ произлегува од научната средба што пред цели дваесет години ја приредија XVIII ефорат за праисториско и античко наследство и Француската школа во Атина, во спомен на грчкиот археолог Марина Згуру. Сè до својата прерана смрт – на само четириесет и тригодишна возраст – Згуру го водеше не само овој ефорат, туку раководеше и со проектот за отворање на постојаната поставка во новиот археолошки музеј на островот. Нејзините соработници и колеги со особена почит зборуваат за нејзиното сеопфатно и длабоко познавање на материјалот во депоата на Музејот и за увидот што го имала во археолошките наоди. Нејзин последен проект беше изложбата посветена на Теоген од Тасос, херојот на Олимписките игри, со наслов „Теоген од илјада победи“ – приредена по повод одржувањето на современите Олимписките игри во Грција, и до денешен ден поставена во музејот на Тасос.

Дваесет години подоцна, под уредништво на Доминик Муије и Зисис Бониас, најпосле излегува од печат зборникот на трудови од оваа научна средба. Тој содржи вкупно дваесет и четири труда, кои зафаќаат вкупно 450 страници во А4 формат; три труда во меѓувреме се објавени во други научни изданија, зашто станувало збор за извештаи од (тогаш) најновите ископувања, кои би ја загубиле смислата ако се објават со задоцнување. Веднаш се забележува вислинското изобилство од илустративен материјал: секоја статија е придружена со

десетина схеми, карти, цртежи и црно-бели фотографии; понекогаш, обемот на илустративниот материјал го надминува и обемот на самиот труд на кој се однесува; со оглед на тоа што станува збор за трудови од областа на археологијата, ова треба да се сфати како исклучително позитивна одлика на зборникот.

Да минеме и на неговата содржина. Иако не е поделен и систематизиран на посебни делови или поглавја, низ предметот на секој труд може лесно да се согледа концепцијата на уредниците. Откако ќе се постават основните одредници на природната околина и животната средина на островот, се следи развојот на населеноста почнувајќи од неолитот; во продолжение, во два труда се разгледува општествено-политичката и воената сцена на Парос кон крајот на VIII век ст.е. – но и на Тасос за време на пароската колонизација – и тоа преку ликот на прочуениот поет Архилох. По нив, следат прилози посветени на топографијата и архитектурата, на керамиката, ситната пластика и скулптурата, а на крајот и на нумизматиката и епиграфијата на Тасос. Секоја од овие помали предметни низи содржи трудови во кои се сумираат поновите резултати од ископувањата, но и синтези што несомнено ќе направат овој том да стане референтна библиографска единица за изучувањето на Тасос и неговата пераја.

Зборникот почнува со трудот на Лоран Леспе, во кој се обработува *проблемот на природната околина на Тасос во светлина на поновите геoarхеолошки истражувања* (11–24). Авторот истакнува дека крајбрежјето на Тасос се одликува со висок степен на „подвижност“, т.е. на непостојаност, што се објаснува на два начини: и со зголемувањето на нивото на морето, и со самата континентална динамика, која предизвикува појава на големи делти и крајбрежни рамнини. Со изучувањето на рамнините и речните сливови излегува на виделина клучната улога на случувањата во I илјадалетие ст.е., време на забрзан развој и просторно планирање, кои стануваат еден вид референтен праг во видоизменувањето не само на околината на населбите, туку и на самиот пејзаж. Со мошне сличен пристап, Жил Синтес ја следи *динамиката на менување на природната околина во рамнината Лименас*, и тоа токму во текот на I илјадалетие ст.е (25–36). Според авторот, топографијата на островот во тоа време била испресечена во поголема мера, одошто денес; во првите векови на класичната антика, под влијание на засилената човечка активност на островот, започнал процес на колувијација, кој постепено ги затскривал топографските различности. Иако веројатно ја олеснило изградбата на главниот бедем околу полисот, оваа колувијација ги изместила коритата на главните водотеци, со што била запрена природната дренажа. Без оглед на ова, колувијацијата продолжила, со што отстранувањето на секундарно натрупаните карпи и почва денес е речиси невозможно. Од овие проблеми се засегнати и авторите на следниот труд, Зисис Бониас и Мишел Брине, кои ја претставуваат *археолошката карта на Тасос* (37–46), или поточно, ја прикажуваат методологијата за една еколошка анализа на системот на населување, развој и циркулација на луѓе во подолг временски кадар. Овој труд дава широка скица не само на геолошката историја на островот Тасос, туку и на модалитетите на искористување на суровините на богатата тасоска пераја на копното.

Следуваат два труда кои поодблизу се задржуваат врз наследството, културниот идентитет и животниот пат на поетот Архилох. Анагностис Агеларакис и Фотини Зафиропулу го обработуваат *военото наследство на предците на Архилох преку една пароска полиандрија* (47–64). Според нив, најстарите познати полиандрии – заеднички гробници на војници – во хеленскиот свет се двете гробници во месноста Паројкија на Парос, кои фрлаат светлина врз воените и општествено-политичките услови во мугрите на полисот. Загинатите биле погребани на симболичен начин, како група, што навестува погребување на државна сметка; тоа, пак, го покажува нивниот статус како граѓани и нивното

учество – дури и постхумно! – во функционирањето на градот. Авторите претпоставуваат дека на Парос во VIII век ст.е. веќе биле цврсто воспоставени идентитетот и целите на заедницата, како и административните процеси на донесување одлуки, неопходни за преземање амбициозни потфати во обидите да се колонизира тракомакедонското крајбрежје и северниот Егејски басен воопшто. Поблизу до самиот Архилох пристапува Франсоа Салвиа, кој го обработува престојот на Архилох како војсководец на Тасос, заедно со заповедникот Главкос, и неговото враќање на Парос (65–112). Престојот на Архилох на Тасос и битките што ги водел на перата се врзуваат со обидите на Парос да се основа крајбрежна населба меѓу Стримон и Исмара, поддржан и со експедиција од илјада нови колонисти. Хронологијата на настаните се потпира врз критична референтна точка – затемнувањето од април 648 ст.е., кое на Парос можело да се набљудува како целосно затемнување.

Со трудот на Ангелики Симоси, која пишува за „затвореното“ *воено пристаниште на Тасос* (113–122), минуваме на теми од животот на самиот град и неговата заедница. Ова пристаниште се наоѓало во срцето на полисот и претставувало продолжение на копненото утврдување во правец на морето. Силните одбранбени бедеми влегувале во водата оставајќи тесен отвор од околу дваесет метри, низ кој се разминувале триерите што влегувале и излегувале. На повеќе точки, утврдувањето било засилено со кули, од кои две целосно го затворале пристапот во пристаништето. На исток од „затвореното“ воено пристаниште се наоѓало трговското пристаниште, кое ја заокружувало топографијата на античкиот град. Токму со трговијата и економските активности се занимава трудот што следи, во кој Јоргос Санидас ги разгледува *економските активности во урбаниот простор на полисот од VII до IV век ст.е.* (123–142). Според Санидас, дури и градската средината на архајскиот и класичниот Тасос била простор во кој се одвивале најразнолики економски активности, дури и ископување руда на самата акропола. Економската врска меѓу живеалиштето и суровините траела низ целиот период на полисна самостојност. Според истражувањата на авторот, главна одлика на урбаниот простор на Тасос била токму двојната артикулација на просторот, од една страна меѓу приватниот и колективниот економски простор, а од друга страна меѓу просторот за производство и размена. Сепак, наспроти оваа инвентивност во уредувањето на секојдневните активности во градот, светот на мртвите останал длабоко традиционален; за тоа пишуваат Стратис Пападопулос, Василија Папалазару и Софија Цуцубеи, кои ја обработуваат не само *некрополата на стариот Тасос*, туку и тамошната *работа на Марина Згуру во последните десетина години од нејзиниот живот* (143–158). Всушност, овој труд претставува резиме на археолошката активност на Згуру, особено при раководењето со ископувањата на некрополата на Тасос; освен археолошките податоци, текстот содржи и архео-антрополошка студија на некрополата и нејзините богатства. Меѓу прилозите особено се истакнуваат бронзената хидрија со претстава на Дионис и пантер, бронзеното огледало со Пан и Ерос, златните дијадеми од локалитетот Султу и исклучително убавите фигурини од Миронис.

Во продолжение следат два труда кои се задржуваат врз проблеми од градежништвото. Тони Козељ и Мануела Вурх пишуваат за *граббата со параскени на полисната агора* (159–198); истиот прв автор заедно со Мари Франсоаз Бијо се осврнува и врз *покривната конструкција на една градба од VI век ст.е.* (199–244). На самата меѓа на агората, меѓу остатоците на булевтерионот и на североисточната зграда, се наоѓаат урнатините на базиликата, делумно изградена врз остатоци од објектот со параскени во облик на буквата П; и овој објект стои врз темелите на претходна градба, сосем близу до други траги од изградба. Свкупноста на градбите навестува дека се случила повторна употреба и прераспоредување на градежните елементи. Од оние, пак, кои останале на свое-

то место се издвојува забатот со сима со приказ на копјаници и стрелци, со кружен акротерион и горгонејон во средината. Посведочен во светилиштето на Херакле, во светилиштето на Артемида, во Алики, а можеби и на Тесмофорионот и на агората, овој систем на покривање според сè бил изработен од лаконски мајстори.

Во продолжение, Марија Николаиду и Јоана Патера пишуваат за *присутството на граѓани на Тасос источно од Неаполис* (245–258). Имено, еден дел од тасоската пераја се протега и источно од стариот Неаполис; на еден рид западно од месноста Кајала е откриена утврдена населба со бедем од крајот на IV век ст.е., составен од правоаголни темелници и зачуван до височина од 2,5 до 5 метри. Оваа населба се идентификува со Аконтизма, позната од пишаните извори од римско време како станица на Виа Егнатија. На еден рид западно од Кавала, пак, е најдена утврдена крајбрежна населба од крајот на VI век ст.е., веројатно една од многуте трговски испостави наспроти Тасос, преку кои се искористувала внатрешноста богата со дрво и метали. Сè уште во сферата на економијата, Стефанос Гимасидис пишува за *првите хеленски трговски амфори и за економскиот систем на северот* (259–292). Според авторот, најновите откритија укажуваат дека најстарата организирана комерцијална мрежа во историско време била воспоставена во северниот дел од Егејскиот басен; за прв пат во бронзеното време, тука преработените земјоделски производи циркулирале во амфори од мошне прецизно определен вид; развојот произлегол од значителните промени во организацијата на економијата, специјализацијата на производството и создавањето вишок, што отворило пат и за важни нови политички случувања.

Следуват неколку статии посветени на занаетството и ликовната уметност. Ан Кулие пишува за *сликарот на „лавовите што танцуваат“ како пресвртница во проучувањето на керамиката во северна Јонија во VII век ст.е* (293–308). Авторката нуди нов поглед врз кариерата на еден надарен сликар, кој е избилно застапен во светилиштето на Артемида на Тасос; меѓу триесетината вази што му се припишуваат нему или на неговата работилница, се јавуваат и нови облици, како чинијата со извртени рачки и стоечката чинија за овошје. Активноста на овој сликар од последната четвртина на VII век ст.е. може да нè воведе во не сосем јасните почетоци на фигуралните претстави на керамиката од северна Јонија. И темата на следниот труд се однесува на керамиката; во него, Жан-Жак Мафр дава *прелиминарни забелешки за црвенофигуралната керамика од Тасос* (309–320). Станува збор за три делумно зачувани алабастри со претстави на мајнади и за мошне квалитетна хидрија на која е претставено заминувањето на Триптолем. Овие наоди го потврдуваат скромниот интерес на жителите на Тасос за атичката црвенофигурална керамика, која ја увезувале, но не се обидуваале да ја имитираат. Во продолжение, Џеки Козловски се осврнува на *прстеневидните вази со хидрии од светилиштето на Деметра на Тасос* (321–334). Од 1962 година, кога започнале ископувањата, светилиштето на ридот Евреокастро на Тасос дало изобилство керамички материјал во облик на фигурини и садови. Меѓу керамиката се издвојува една мошне особена категорија на композитни, прстеневидни вази со минијатурни хидрии на врвот. Тие се несомнено најбројните и најпрепознатливите наоди на ова светилиште; според сè, во архајско време се користеле само во одредени ритуални практики во чест на женски божества, особено на Деметра.

Катерина Бехци и Елефтерија Теодоруди ја обработуваат *работилницата за амфори во Лименарија на Тасос од хеленистичко време* (335–342). Во текот на две кампањи во урбаната зона на денешна Лименарија е најден дел од градба, веројатно работилница, која се користела од IV век ст.е. до римско време. Разновидните наоди се најдоброто сведоштво за функцијата на градбата: најдени се голем број амфори со тенки основи, полици за амфори, горен дел од

калап за глинени ламби, фрагменти од теракотна кула, печати за амфори, алати за обработка на глина и една јама, во која се фрлаат отпадот. За разлика од претходниот труд, прилогот на Стефани Хизком Хаџи не се задржува толку врз материјалите, туку поскоро врз *техниката, иконографијата и стилот на ситната пластика од Тасос од архајскиот период* (343–356). Анализата на архајските теракотни фигурини од светилиштето на Артемида на Тасос ја потцртува оригиналноста на производите од локалната работилница. Ликовните мотиви на пластиката од Тасос се позајмени од надворешни модели со различно потекло, а брзото усвојување на туѓите практики отворило пат за создавање на несекојдневни стилски и иконографски синтези. Авторката одбира неколку репрезентативни примери кои фрлаат светлина врз процесот на создавање типови, но го илустрираат и развојот на стилскиот и иконографскиот репертоар на ситната пластика од архајски Тасос. Во продолжение, Катерина Хрисантаки-Нагл ни го претставува *теракотниот саркофаг-ларнакс од некрополата на Галепсос* (357–368). Овој теракотен ларнакс е постар наод, кој датира уште од 1977 година; бил наменет за детско погребување, а украсен е со релефна сцена со Одисеј и Полифем, втисната со помош на цилиндричен печат. Изработен во локална работилница од Галепсос кон крајот на VI век ст.е., саркофагот сведочи за тесните уметнички врски меѓу метрополата и нејзината колонија, како и за заедничкото производство на керамика различна од онаа на Парос. Преминот кон погребувањата и светот на мртвите го продолжува Бернар Холцман, кој обработува еден *фрагмент од надгробна стела во т.н. „строг“ стил* (358–368). Авторот ги разгледува морфологијата, иконографијата и датирањето на овој голем споменик со педимент; општиот развој на надгробни плочи со педименти; надгробните плочи на жените на Тасос, но и визуелните одлики на втората генерација споменици во „строг“ стил. Целината ја заокружува Константина Пануси, која го анализира *мотивот ἀρχιτόκος на надгробните споменици и проблемот на смртта при породување* (381–392). Истражувањето тргнува од фактот што во хеленската фунерарна уметност речиси и да не се спомнува причината за смртта, освен во два случаи: кај жени кои починале при породување и кај војници кои починале во битка. Познато е дека ваквата смрт на војниците се сметала за „чесна смрт“; авторката се задржува врз специфичниот жанр на надгробни споменици на родилки и го споредува со воените споменици, со цел да испита дали и двата вида споменици носат иста порака.

Зборникот привршува со трудови посветени на архитектонската скулптура, нумизматиката и епиграфијата. Артур Милер ја анализира *„летечката“ фигура на пеплофорос од североисточната периферија на Агората* (393–406). Станува збор за мал мермерен акротерион со женска фигура, преупотребен во протобизантиски ѕид, а компетиран во 2008 со еден новопронајден фрагмент. Ова е единствениот пример на архитектонска скулптура на Тасос; датиран е во втората половина на IV в. ст.е., а димензиите на статуата навестуваат дека го украсувала педиментот на една мала правоаголна грабда на т.н. плоштад на Теорите (сега „плоштад на Харитите“), веројатно храм посветен на Александар. Во следниот труд, Оливие Пикар пишува за *Тасос и неговите монети како показ за политиката на една регионална метропола* (407–422). Авторот ги анализира монетарните типови и стандарди во содејство со циркулацијата на монетите (и зачестеноста на оставите) како вредно сведоштво за полисната политика на Тасос. Градот користел три последователни монетарни системи: тип со силен кој крева мајнада, тип со претстава на боговите-заштитници (Дионис и Херакле), и бронзите од царско време. Тие соодветствуваат со различните полисни политики: амбицијата на градот да основа рударска испостава на копното; одбранбената политика против соседните сили, најпрвин Атина, а потоа Македонија; и најпосле, местото на градот во Империјата. *Тасос и неговите колони според монетите* (423–432) ги проучува и Мари-Кристин Марсејежи. Монетите

на колониите на Тасос се одличен извор за односите меѓу метрополата и нејзините колонии – Галепсос, Ојсима, Неаполис, тасоската пераја и Филипи како полис, а потоа и како римска колонија. Од сите нив, иконографијата на монетите на Неаполис се разликува од другите, а и монетите на Неаполис се помалку застапени во наодите од француските ископувања на островот. Напротив, иако Кренида мошне брзо по основањето паднала под македонска власт и била преоснована како Филипи, во иконографијата на монетите на тасоската пераја и на Филипи јасно се гледа врската со Тасос. Последната статија во зборникот се однесува на епиграфијата, поточно на *натписите од Алики на Тасос* (433–450), за кои пишува Ив Гранжан. Во трудот се претставени седум куси натписи, зачувани целосно или во фрагменти, најдени на полуостровот Алики на југоисточниот дел на островот. Шест од нив се врежани на блокови, преупотребени во една од двете базилики што го замениле паганскиот храм во ранохристијанско време; последниот натпис, најден во северозападниот дел на островот, се смета за *pierre errante* и треба да се поврзе со претходните шест. Оваа мала збирка содржи молитва за добра пловидба и четири посвети по повод патувањата на полиските службеници околу островот. Релјефот на Херакле, кој се наоѓа на една од овие посвети, можеби значи дека храмот што бил изграден на полуостровот кусо време по доаѓањето на колонистите не бил посветен само на Аполон.

Ова е, во куси црти, содржината на зборникот „Тасос. Метропола и колонии“, којшто искрено му го препорачуваме на секој специјалист. Ефектите од доцнењето на неговото издавање речиси воопшто не се чувствуваат, зашто прикажаните синтези имаат потрајна вредност, која не се менува со последните археолошки ископувања; освен тоа, кај поголемиот дел од трудовите се забележува дека авторите ги обновиле текстовите и ја искористиле можноста да понудат значително збогатени верзии на нивните првични текстови, проширени и со наоди од последнава деценија. За крај, треба да се истакне дека трудовите во зборникот ни случајно не се наменети само како израз на почит кон ценетата колешка и соработничка Марина Згуру; нивната природа, се чини, е многу повеќе од парадна и свечена. Станува збор за сериозни, детални и високо стручни текстови кои на најубав начин ја исполнуваат надежта на приредувачот Доминик Муије – дека овој том, на некој начин, ќе значи чекор напред во истражувањата на Тасос. Можеби е точно дека не секој античар ќе најде во него нешто блиско до сопствениот интерес; но, за секој истражувач на Тасос, тракомакедонското крајбрежје и северот на Егејскиот басен, овој зборник мора да претставува неодминливо четиво.

Војислав Саракински
Филозофски факултет

C. J. KING, *Ancient Macedonia*, London – New York: Routledge, 2017. pp. xxi, 307.

This is the first narrative history of ancient Macedonia after nearly three decades, and as such will create interest not only among scholars, but the general public as well. As C. King point out in the Preface, the aim is a general account on the rise and fall of the Macedonian monarchy, an account that is both informative and explorative and would be simultaneously useful for undergraduates, graduate students, scholars as well as the general public.